

7. Ерминия, или Наставление в живописном искусстве, составленное иеромонахом и живописцем Дионисием Фурнографистом 1701–1733 года [Текст] // Труды Киевской духовной Академий. – 1868.
8. Color Harmony Workbook [Text by Lesa Sawahata]. – Rockport, 2001. – 192 p.
9. Бурдые П. Кодификация [Электронный ресурс] / Пьер Бурдые. – Режим доступа : <http://bourdieu.name/content/kodifikacija>.

В статье впервые предложен художественный модус как альтернатива хронографии художественного наследия. Концепция “неистории” искусства состоит из кодификации нескольких уровней: модус, система, типологическая структура. Новая учебная дисциплина должна стать для художников креативным фундаментом.

Ключевые слова: история, “неистория” искусства, художественный модус, кодификация, система.

In this article for the first time proposed the artistic modus as an alternative to chronograph of artistic heritage. The concept of “non history” of art based on the codification of works according to several levels: modus, system, and typological structure. New training courses “art modes” should become the foundation for creative artists.

Key words: history, “non history” of art, artistic modus, codification, system.

УДК 246: 247: 261.6

Ірина Дундяк

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ВІТЧИЗНЯНЕ РЕЛІГІЙНЕ МИСТЕЦТВО Й КУЛЬТУРУ СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлюється глобалізація в контексті розвитку релігії загалом, і релігійної культури та мистецтва сьогодення зокрема. Головну увагу звернено на зміни в релігійній свідомості, збереження національної самоідентифікації, адже такі процеси є важливими для об'єктивного аналізу проблем відродження і трансформації вітчизняної релігійної культури й мистецтва сьогодення.

Ключові слова: глобалізація, релігійне мистецтво, релігійна культура, трансформація, відродження.

Сучасна культура в поєднанні з релігійним світобаченням знову обирає напрямок свого подальшого розвитку. Релігія – складний соціальний інститут, що супроводжує людство впродовж усієї його історії. Але у XXI ст., у силу складності, багатомірності існування людини й суспільства, наростання кількості глобальних проблем, експерименти у виборі шляху подальшого культурного розвитку вкрай небезпечні. Відтак усебічне дослідження взаємовпливу культури й релігії, переосмислення цінностей культури сьогодення, її змістовного, значеннєвого елемента є необхідним і має очевидний практичний вимір, який впливає на формування оптимальної культурної парадигми України.

На сучасному етапі є актуальними дослідження трансформаційних процесів, які відбуваються в релігійному мистецтві та культурі, зокрема, вивчення впливу на них глобалізації. Таке дослідження вимагає й залучення праць з релігієзнавства, культурології, психології тощо. Серед вітчизняних науковців поглиблене дослідження проблем релігії сьогодення здійснюють В.Д.Бондаренко [2], В.Є.Єленський [2], В.С.Журавський [2], В.Проценко [9] та ін. Питання релігійного пошуку в українській поліконфесійності висвітлює Т.Гаврилюк [3]. Важливими також є статті, де висвітлюється сучасний стан розвитку релігійної свідомості. Серед них потрібно відзначити працю Н.Головач [4], де автор дає розгорнуту картину сучасного стану релігійної свідомості в Україні на основі соціологічних досліджень, що дає можливість нам проаналізувати мотивації потенційних споживачів релігійної культури та мистецтва. Окремі аспекти впливу художньої культури на релігійну свідомість і психічне здоров'я сучасної людини висвітлює Є.Щедрина [10].

Стосовно сучасної релігійної культури православ'я в російській науковій літературі є багато цікавих публікацій. Серед них можна виділити спільну працю А.Кирлежева та К.Троїцького [5]. Актуальною й для українських дослідників є стаття А.Панкова і В.Подшивалкіна “Проблема відтворення релігійної свідомості в посттоталітарному суспільстві” [8]. Особливо актуальними в контексті нашої розвідки можна вважати праці С.Лебедева, у яких автор ана-

лізує питання співвідношення православ'я та сучасної світської культури, їх взаємовпливу, критично аналізує сучасне релігійне відродження [6; 7].

Наше дослідження робить спробу виявити основні глобалізаційні чинники, які мають вплив на сучасне українське релігійне мистецтво та культуру. Окрім того, варто визначити особливості впливу глобалізаційних процесів на релігійну свідомість сьогодення. Відслідкувати аспекти взаємодії світського й релігійного світобачення в сучасному соціокультурному просторі України.

Глобалізаційні процеси все більше розширюють масштаби свого прояву, охоплюючи інформаційну, фінансову, технологічну, торговельну, демографічну, релігійну, культурну та інші сфери. У міру їх розгортання стає очевидним, що вони не протікають синхронно, розрізняються в конкретних сферах людської діяльності (це викликає необхідність спеціального дослідження в кожній окремій галузі), і тому не залишається незмінним характер власне глобалізаційних процесів у цілому. Отже, чим більше універсалізуючих процесів, тим гостріша необхідність збереження самобутності кожної окремої культури. Сучасні кінофільми виходять на екрани одночасно в багатьох країнах світу, книги перекладають і стають популярними в читачів з різних країн. Величезну роль у культурній глобалізації грає поширення Інтернету. Крім того, з кожним роком усе більше поширення отримує міжнародний туризм.

Для культурної глобалізації характерне зближення ділової і споживчої культури між різними країнами світу й зростання міжнародного спілкування. З одного боку, це приводить до популяризації окремих видів національної культури по всьому світу. З іншого боку, популярні міжнародні культурні явища можуть витіснити національні або перетворювати їх на інтернаціональні. Багато хто це розцінює як утрату національних культурних цінностей і бореться за відродження національної культури та збереження традиційних релігійних вірувань.

Серед таких науковців є й відомий російський учений, видатний соціолог ХХ століття, який став класиком і російській, і американській соціології, П.А.Сорокін. У 30-х роках він висунув теорію культурних циклів. Згідно із цією теорією, підтвердженою на величезному емпіричному матеріалі, духовне, культурне й громадське життя всіх відомих цивілізацій підкоряється своєрідному закону "маятника": воно періодично звертається то до релігійних, то до чуттєвих, земних цінностей. Століття, що минуло, стверджував Сорокін, стало століттям кризи й розпаду чуттєвої культури, яка склалася в Західній Європі на початок епохи Ренесансу і яка охоплює Європу, Америку й Росію [6]. Але крізь хаос, трагедії і жахіття цього часу вже пробиваються паростки нового, яке звертається до вічних і вищих цінностей, тобто до релігії та релігійної культури.

Якщо людство виживе, то нова епоха його життя буде ознаменована поверненням до релігії, забутою чуттєвою, матеріалістичною й утилітарною культурою вчорашнього дня. Якщо людство виживе, то воно виживе як сузір'я культур і народів. Але, щоб засіяти новим світлом, усі вони повинні по-новому поглянути на "добре забыті старі", традиційні цінності й повною мірою "воскресити" їх у своєму житті [6].

Виходячи із цього, напрашується такий висновок: релігійне відродження можливе тією мірою, якою існуючі релігійні імпульси внутрішнього, духовного життя людини будуть сприйняті суспільною свідомістю, осмислені, виражені й легітимовані у відповідних їм культурно-символічних формах. Серед них релігійному мистецтву буде відведене чільне місце. Усі існуючі шляхи й способи "повернення до духовних витоків", якщо залишаться невирішеною ця проблема, приведуть не більше ніж до імітації релігійного життя в суспільстві, яке, урешті-решт, виявить своє безглуздя [7].

Однак сьогодні стосовно релігії склалася суперечлива ситуація, адже релігія може виступати як засобом збереження соціокультурної ідентичності народу, так й основою глобалізаційних процесів. Вона може об'єднувати нації і народи, сприяючи міжкультурному діалогу, і в той самий час бути серйозним дестабілізуючим чинником, тобто може здійснювати як інтегруючу, так і дезінтегруючу функцію. Абсолютну Істину неможливо звести до теоретичних викладів, істина заснована на Особі Бога, і в кожній релігії свої взаємини із цією особою, які вона втрачати не хоче ні за яких умов. Глобалізація спіткнулася об релігійність, і не зможе її так просто переступити, але, якщо вона наполягатиме на своєму, то можна чекати посилення

міжрелігійної конфронтації. Фактично, світський світ знайшов тонкий спосіб зіштовхнути релігії лицем до лица, що раніше було неможливе, унаслідок географічних перешкод.

Тому міжрелігійний діалог повинен зіграти ключову роль у знаходженні загальнолюдської відповіді на виклики нинішнього світу. Пройшов час загальних фраз – релігійні люди повинні навчитися говорити конкретною мовою, переводячи в категорії, добре відомі світським людям, глибинні моральні релігійні цінності. От чому велику надію потрібно покласти на мистецтво загалом і релігійне мистецтво зокрема.

Отже, релігія і, відповідно, релігійне мистецтво та культура – невід’ємні частини сучасного вітчизняного суспільства. Їх потенціал як потужної консолідуючої сили сприяє зближенню різних культур. Проте вона може виступати й дестабілізуючим чинником. Для запобігання цьому слід урахувати особливості історичного розвитку кожного регіону України, його соціокультурні традиції, особливості національної самосвідомості. Релігія не перестала у XXI ст. виконувати ті функції, якими завжди була наділена, і це необхідно розуміти. Вона є могутнім чинником у формуванні людини, її цивільної й моральної позиції, гармонізації його внутрішнього світу, спадкоємності ціннісних аспектів, історичних джерел і прообразів. Особлива роль релігії в здійсненні спадкоємності української культури полягає у визначенні принципів ставлення до культури минулого й сучасного, критеріїв відбору культурних цінностей, принципів упровадження в актуальну культуру цінностей минулих часів і сьогодення [1, с.23].

Глобалізація, трансформуючи світську культурну матрицю в ключі постмодерну, істотно змінює параметри світсько-релігійної взаємодії в сучасному світі й підвищує міру її невизначеності в історично осяжному майбутньому. Релігійне мистецтво, у свою чергу, репрезентує смисли через форму, а людина чи культура сприймають або не сприймають ці смисли залежно від свого конкретно-історичного буття. Тому якщо художній канон – це кількісна структурна модель, то релігійний канон – це правило, що відноситься не стільки до кількісних, як до змістовних, тобто якісних рівнів сприйняття. Релігійний канон не допускає зміни форми та змісту. Це захищає сакральне мистецтво від елемента особистісного [1, с.17]. Однак сьогодні такий категоричний підхід є, на нашу думку, дещо застарілий, адже культурозберігаюча роль релігійного мистецтва полягає насамперед у трансляції релігійної ідеї, моралі, картини світу. Це успішно доводять багато сучасних вітчизняних митців, які працюють як у традиційному церковному мистецтві, так і в релігійній тематиці світського мистецтва. Коли в мистецтві зникає релігійний сюжет чи культивуються ідеї й цінності, далекі від вічного, тобто, коли воно секуляризується за формою й змістом, то воно зводиться, по суті, до міркувань смертної людини про світ кінцевих речей, що, у свою чергу, призводить до бездуховності, збіднення культури [1, с.24].

Сьогодні сучасна людина стоїть перед необхідністю самостійного вибору цінностей та істини в ситуації аксіологічного плюралізму й різноманіття картин світу. У зв’язку з розладом між інтересами, потребами й можливостями людської істоти, посилилася її природна амбівалентність. Зрештою, це спричинює психічні захворювання, роздвоєння та розпад особистості. Однак релігійні цінності, моральні норми й релігійний світогляд зберегли однозначність. Колись це, можливо, гальмувало розвиток суспільства, мистецтва, науки. Але в сучасній культурі роль цієї однозначності зростає й може виявитися позитивною [1, с.14]. Тому важливим і потрібним є розвиток вітчизняного релігійного мистецтва й культури в усіх його проявах.

Релігійні уявлення в суспільстві завжди підтримувалися художньою культурою. Слід також урахувати й те, що сучасна художня культура рідко звертається безпосередньо до теми релігії. Проте митці дуже часто експлуатують містичні теми, що ще більше закріплює негативну ситуацію. Бути хорошим християнином – означає вірити й у зло, чаклунство, яке пояснює всі негативні явища, діалектично затверджуючи добро. Тому забуваючи про перше (бути хорошим християнином), сучасна людина під впливом масової культури активно вдається до роздумів про друге. Популярність містики, чаклунства в сучасній культурі можна пояснити тим, що воно є чи не єдиною можливістю для певної особи набути контролю над своїм життям й оточенням, тимчасово подавити тривогу й страх [10]. У результаті світогляд сучасної людини стає досить примітивним, а художня культура, підпорядкована законам ринкової економіки, штампує зразки низькопробної продукції, що оспівує всі можливі й неможливі вади людства.

Ще одним важливим моментом у розвитку сучасного релігійного мистецтва та культури України в контексті глобалізаційних проблем є збереження національної самоідентифікації. Зрозуміло, що релігія відіграла вагомий роль у процесах етноінтеграції та етноідентифікації, оскільки була нерозривно зв'язана не тільки з культурою й долею українства, а також із державою, державною ідеологією та політикою в єдиний комплекс, що являє собою цілісний живий організм. У свою чергу, етнос, релігія й культура у своєму поєднанні породжують усі інші похідні, які можна назвати феноменами культури (мистецтво, література, ідеологію тощо). Нині знову виникла суспільна потреба в релігії як в етноформуєчому й культурно-стверджуючому факторі. Тенденції сучасного суспільного розвитку України підкреслюють, що релігія й, відповідно, релігійне мистецтво та культура й надалі відіграватимуть у цих процесах свою вирішальну роль.

Важливим для відродження релігійного мистецтва є розуміння процесів, які відбуваються в релігійній свідомості українців. Тому сучасним релігієзнавцям, релігійним діячам, мистецтвознавцям, митцям слід пам'ятати й те, що за умов впливу сучасних глобалізаційних процесів серед різних верств населення країни відбуваються зміни як у релігійній, так і в нерелігійній свідомості, по-новому сприймається надприродна реальність. Для осіб середнього й старшого віку є характерним рух у бік освоєння традиційних православних норм. Для деяких категорій молоді спостерігається захоплення східними релігійними вченнями, а також невизначеними, неструктурованими формами вірувань, спиритизмом, астрологією, парапсихологією, окультизмом тощо. У неї переважає аморфна, конфесійно не орієнтована релігійна свідомість, а носії такої релігійності відносять себе до "православних взагалі" [4]. Також існує група людей, яка не ідентифікує себе з релігією, але водночас заявляє про віру у Вищу Силу, від якої, на їхній погляд, залежить навколишній світ [4]. Хоча, за даними соціологічних досліджень, релігія і нині продовжує формувати певні уявлення про світ – у 63,9%, про Космос – у 40,6%, про Бога – у 69,9% респондентів [3]. Тому для такого кола людей важливим і зрозумілим, очевидно, будуть твори релігійної тематики в різних галузях мистецтва. Отже, сучасному суспільству і, передусім, активістам релігійного відродження слід усвідомити себе як носіїв світської культури, світського способу мислення і прийняти це як даність, яку не можна змінити одним вольовим рішенням.

До чого призводить світська агресія проти релігії, ми вже знаємо досить добре. Культурне відторгнення релігійних традицій, гоніння і соціальна ізоляція вірян уже обійшлися нашому суспільству дуже дорогою ціною. Тому необхідно зрозуміти, що взаємодія світського й релігійного світобачення, способу мислення і способу життя – це складний і відповідальний процес діалогу різних культур. Релігія сприймається сучасною людиною, як правило, не безпосередньо, а опосередковано, через призму первинних для неї світських мислеформ. І перетворення їх у світлі релігійних істин і принципів – справа досить довгого часу й серйозної роботи над собою людини, що зробила свідомий вибір на користь орієнтації на релігійні принципи. У цьому, безперечно, їй допоможе релігійне мистецтво та культура.

Висновок. При дослідженні відродження і трансформації українського релігійного мистецтва й культури сьогодення неодмінно треба враховувати основні тенденції у світовому суспільно-культурному розвитку. Відзначимо, що глобалізаційні чинники мають вплив на сучасне українське релігійне мистецтво та культуру. Окрім того, варто констатувати особливий вплив глобалізаційних процесів на релігійну свідомість сьогодення і питання національної самоідентифікації. Тому перед церквою і суспільством нині (не лише в Україні) постає важливе завдання: досягти нової інтерпретації трансцендентного, божественного в нових, але зрозумілих мистецьких формах.

1. Бодак В. А. Релігія як феномен універсальної культури: християнський контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.11 "Релігієзнавство" / В. А. Бодак. – К., 2006. – 32 с.
2. Бондаренко В. Д. Релігійне життя в Україні : стан, проблеми, шляхи оптимізації / В. Д. Бондаренко, В. Є. Єленський, В. С. Журавський. – К. : Логос, 1996. – 50 с.
3. Гаврилюк Т. В. Релігійний пошук в умовах поліконфесійності України [Електронний ресурс] / Т. В. Гаврилюк. – Режим доступу : iifpo.pp.net.ua/publ/11-1-0-75 – 42 к.

4. Головач Н. М. Релігійна свідомість в контексті сучасного релігійного розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Головач. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_10_16.php.
5. Кырлежев А. Современное Российское православие. Ст. первая : Типология религиозного сознания / Кырлежев А., Троицкий К. // *Континент* (Москва – Париж). – 1993. – № 75. – С. 241–261.
6. Лебедев С. Д. “Мы пришли не ломать, но строить...”: православие и современная культура [Електронний ресурс] / С. Д. Лебедев. – Режим доступу : <http://www.socionav.narod.ru/staty/pravoslav.htm>.
7. Лебедев С. Д. О Религиозном возрождении, секуляризации и фундаментализме: к проблеме соотношений понятий [Електронний ресурс] / С. Д. Лебедев. – Режим доступу : <http://www.socionav.narod.ru/staty/renessans.htm>.
8. Панков А. А. Проблема воспроизводства религиозного сознания в посттоталитарном обществе / Панков А. А., Подшивалкина В. И. // *Социологические исследования*. – 1995. – № 11. – С. 99–103.
9. Проценко В. В. Феномен православного храма в соціокультурному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” / В. В. Проценко. – Сімферополь, 2000. – 19 с.
10. Щедрина Е. А. Художественная культура постмодерна как фактор социального воздействия на религиозное сознание и психическое здоровье современного человека [Електронний ресурс] / Е. А. Щедрина. – Режим доступу : <http://www.psychiatry.ua/books/religion/paper50.htm>.

В статье рассматривается глобализация в контексте развития религии в целом и религиозной культуры и искусства нынешнего времени в частности. Главное внимание обращено на изменения в религиозном сознании, сохранение национальной самоидентификации, которая раскрывает проблемы возрождения и трансформации отечественной религиозной культуры и искусства нынешнего времени.

Ключевые слова: глобализация, религиозное искусство, религиозная культура, трансформация, возрождение.

In the article is illuminated globalization in the context of development of religion on the whole, and religious culture and arts of present time in particular. Main attention is turned on changes in religious consciousness, maintenance of national to authentication which exposes the problems of revival and transformation of domestic religious culture and art of present time.

Key words: globalization, religious art, religious culture, transformation, revival.

УДК 726.591:008(477.83)

Олег Чуйко

ЦЕРКОВНИЙ ІНТЕР'ЄР У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНО-СУСПІЛЬНИХ ЗМІН НА ПРИКАРПАТТІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено окремі аспекти впливу традиції та нововведень у церковному інтер'єрі на теренах Прикарпатського краю. Виокремлено ряд визначних творів та окреслено основні іконографічні схеми й персонажі. Відзначено роль чернечих осередків у збагаченні мистецького досвіду церковного мистецтва й обрядовості новими напрямками та художньо-образними засобами. Проаналізовано динаміку обрядових змін, унаслідок чого нова естетика релігійного мистецтва набула поширення в народному середовищі.

Ключові слова: інтер'єр, храм, ікона, традиція, Прикарпаття.

Серед актуальних питань збереження та розвою українського мистецтва особливе місце посідає проблематика, пов'язана із церковним інтер'єром. Зумовлений літургійними вимогами та традицією інтер'єр об'єднує ряд функціональних об'єктів, які цілісно й органічно сприймаються лише в середовищі церковного простору: іконостас, бічні вітварі, престол та облаштування вітварної частини, тетрапод, патериці й хоругви, система настінних розписів [1, с.655–660]. Попри те, що внутрішнє наповнення церков завжди відзначалося консервативністю, зміни в церковній ідеології, суспільні настрої, поява нових художніх стилів постійно вносили корективи в традиційні інтер'єри.

Розглянувши храмові інтер'єри ХVІІ–ХVІІІ століть та аналогічні ансамблі другої половини ХІХ століття, маємо можливість виявити типологічні прикмети стилістики церковного мистецтва на пізніх етапах еволюції, визначити в них співвідношення традицій і нововведень, простежити роль індивідуальних чинників творчості й особливості формування ансамблів монументально-декоративного оздоблення інтер'єрів церков на Прикарпатті.